

HİLE DENETİMİ

FRAUD AUDITING

Öğr. Gör. Murat EMİR*

Öz

Denetim, finansal beyanların hile ya da hatayla yanlış olup olmadığını anlamaya yönelik makul güvenceyi elde etmek üzere planlanmış ve gerçekleştirilmiş olmalıdır. Bu çalışmada, hileli finansal işlemlerin tarihi gelişimi, dolandırıcılığın özellikleri ve yolsuzluk üçgeni incelenmiştir. Hile denetiminin dünü,bugünü ve yarınına ışık tutulmuştur.

Son yıllarda hile denetimi tarihinde hiç olmadığı kadar şirketler,ekonomiler ve ülkeler açısından önem arz etmiştir. Özellikle geçtiğimiz yıllarda ard arda patlak veren büyük şirketlerdeki uluslararası etkiye sahip muhasebe ve denetim skandalları, denetimin öneminin bir kez daha artmasına sebep olmuştur. Dünyada şu sıralar ilk akla gelen Enron, Worldcom, Tyco; ülkemizde ise İmar Bank skandalları denetim ve denetçi unsurlarının ne denli hayati sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Söz konusu inceleme sonucunda denetlenen firma ve bağımsız denetçilerin hile denetimi konusunda dikkat etmeleri gereken hususlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hile, hile denetimi, denetçi,dolandırıcılık, yolsuzluk üçgeni

Abstract

An audit should be planned and performed to obtain reasonable assurance about whether the financial statements are free of material misstatements, whether caused by error or fraud.In this study, history of fraudulent financial reporting, characteristic of fraud and fraud triangle has been investigated. Yesterday, to-

* Kadir Has Üniversitesi

day and tomorrow of fraud auditing is lightened.

Fraud auditing in history is never important than in today for firms, economies and countries. Particularly account and auditing scandals that has great international effect on the companies has increased the importance of auditing once more. Nowadays Enron, Worldcom, Tyco that we first recall in the world and İmar Bank in Turkey scandals has shown how vital consequences the auditing and auditor brought about. Based on the in question investigation; the subjects are indicated that the firms auditing and free auditors should be aware of.

Key words : Fraud, fraud auditing, auditor, deception ,fraud triangle

1.Giriş

Denetim, finansal beyanların hile ya da hatayla yanlış olup olmadığını anlamaya yönelik makul güvenceyi elde etmek üzere planlanmış ve gerçekleştirilmiş olmalıdır. Dolandırıcılığın tespitine yönelik denetim, kurallara uygun (formal) bir analitik yöntemden ziyade sezgisel bir süreçtir. Denetim yeteneği doğru düşünce yapısına bağlıdır. İyi bir hile denetçisi, inat, direnç ve özgüvenle işleyen yenilikçi ve yaratıcı düşünce yapısına sahiptir.(Bologna,1984,219)

Denetim Komisyonu'na göre; finan-

sal beyannamelerdeki kasıtlı çarpıtma ya da varlıkların zimmete geçirilmesini hasıraltı etmek, iç ve başka diğer kazanımlar sağlamak isteyen harici kişilerin ortaya koyduğu kayıtlara hile denir.

Çeşitli hata ve hilelerin ortadan kaldırılmasında, finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde, özellikle kurumsal yönetim bağlamında şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında, etkin bir denetim ve iç kontrol sisteminin varlığı büyük önem taşımaktadır. (Aksoy, 2006,7)

Hile denetimi hukuki sorgulama yöntemleri ile standart denetleme tekniklerini birleştiren yeni bir alandır. Hile denetimi bir hile şemasını ortaya çıkarmakta olup, görüşmeler, analitik ve bağımsız prosedürler gibi standart denetleme teknikleri üstüne kuruludur. Ayrıca hile denetimi firma temelinde elde edilecek bilgilerin yanında hilelerin değişik sektörlerde nasıl ortaya çıkacağıyla ilgili bilgiye de gereksinim duyar. Hile denetçileri ve adli soruşturmacıların, hile denetimi konusunda iyi bir eğitime sahip olması gerekir. Bunun yanında hile denetimleri adli soruşturmalardan büyük ölçüde farklılık gösterir. Muayyen iddiaların ve kuşkuların tahkikatı sürecinde hile denetimi hile ile ilgili belirtilerin de araştırılmasını içerir.

2. Denetimin Tarihi Gelişimi

2.1 Tarih

Denetimin tarihini genel çerçevede; 1940 öncesi, 1940-1960, 1960 ve günümüz diye üç ana zaman dilimine ayırabiliriz. Dönem sayısında farklılaşmış olmamıza rağmen Brown da aynı perspektifte bakmıştır (Brown, 1962, 696-703). Bu çalışmada 1940 ve sonrasına yönelik olan tarihi gelişimler incelenecektir.

2.1.1 1940-1960

Denetleme yaklaşımı ve denetlemenin gayesi 1940-1960 arasında değişikliğe uğramıştır. Finansal beyanlardaki doğruluğun önemliliği devamını sürdürmüş ve Amerikan Kamu Muhasebecileri Enstitüsü ve birçok serbest muhasebeci tarafından temel yaklaşım olmuştur. (Brown,1962,701). İlgili enstitü tarafından, sertifikalı bağımsız kamu hesap uzmanlarının beyannamelerin doğruluğunu anlamakla ilgili yeterliliğe sahip olabilmeleri, finansal beyannamelerin denetiminde öncelikli amaç olarak belirlemektedir. Finansal beyanlarla ilgili olağan bir denetleme, zimmete geçirme ve diğer benzer yolsuzlukları doğrudan anlamaya yönelik olarak düzenlenmemiştir. Bu yüzden denetleme tekniği, hilenin saptanmasına destek sağlayacak bir forma sahiptir.

Muayyen denetim hedefleri ile bu hedeflerin tamamlanmasında kullanılan kesin tariflerle ilgili ayırımın yanında, denetçinin sorumluluğu ile ilgili bazı uyumsuzluklarda bulunmaktadır. Bu dönemde ünlü hesap uzmanlarınca hata ve yolsuzlukların keşfi hala önemli bir hedefdir. Ancak hilelerin saptanması, bu amaçla denetçilerin yüklenmesi gereken sorumluluk kadar öncelikli değildir. 1940-1960 dönemleri arasında denetçinin bir dedektif formunda ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

2.1.2 1960'tan Günümüze

Amerikan Denetim Enstitüsü Komitesi (American Institute's Committee on Auditing), denetçinin hile tespitiyle ilgili konumuyla alakalı olarak yaptığı açıklamada; finansal beyanlarla ilgili doğruluk düzeyi bakımından denetçinin düşüncesine etki eden materyallerin varlığı ve denetimin genel kabul gören denetleme standartlarıyla uyum içinde olmasının denetim sürecine netlik getireceği tespitinde bulunmuştur. Eğer bir bağımsız denetçi düşüncesine etki eden delil sebebiyle ortada bir hile olduğuna kanaat getiriyor ise ilgili hilenin gerçekte var olup olmadığı hususunda makul gerekçelere dayanan bir inceleme geliştirmelidir. Bu durum ilgili düzenlemenin makul bir çözüm sağlayıp sağlamadığı hususunda belirsizlik arz etmektedir. Söz konusu düzenleme ile ilgili farklı bir bakış geliştirmek gerekmektedir.

Finansal beyannamelere ilişkin bağımsız denetimin hedefi ilgili beyannamelerin doğruluğuna yönelik tahminlere açıklama getirmektir. Bu bağlamda finansal beyannamelere bağlı profesyonel bir gözlem etrafında bir ihmal bulunmadığına netlik kazandırılmalıdır.

Genel kabul gören denetim standartları çerçevesinde denetçi bağımsız tutumunda profesyonel ve mahir bir tavır geliştirmelidir. Bazı nedenlerden dolayı hatanın tespitinde özel kuralların ortaya çıkması mümkündür. 30 numaralı denetim prosedürünün son paragrafı şu iddia ile ilgilidir: Eğer bağımsız denetçi işini profesyonellik çerçevesinde ve genel kabul gören denetim standartları uyarınca gerçekleştirmiş ise, hilenin tespiti ile ilgili süreçte bağımsız denetçinin çalışması doğrudan kendisine yüklenilecek bir netice değildir.

Son yıllarda bağımsız denetim detaylı bir denetleme programından çıkıp tek bir teste ve analiz sürecine dönüşmektedir. Birçok uğraşta geleceği öngörmek oldukça güçtür. Ancak denetlemenin tarihsel sürecine dayanan ve başarılı yıllara referansta bulunan kimi önemli trendler mevcuttur. Denetleme ile ilgili hedefler değiştiğinde bu trendlerde belirginliğini arttıracaktır.

Değişen denetleme hedef ve teknikleri yorumlanınca bu eğilimlerin aşağı-

da belirtilen hususlara işaret ettiği görülmektedir (Brown, 1962, 703) :

- İlk ve en önemli denetleme hedefi mali beyan sunumlarındaki adalette kararlılık olacaktır.
- İç kontrol sistemlerine duyulan güven artacaktır. Denetim için öncelikle bir denetim sistemi olacaktır. Bu sistem; uygunsuzlukları, hataları ortaya çıkararak iç kontrollerin etkisini değerlendirmek için gerektiği ölçüde detaylı ölçümlerde bulunulacaktır.
- Mali beyan sunumlarındaki adalet tüm somut yanlış beyanlardan etkilendiğinden denetçinin hatalarını tespit etmek amaçlı testler gerçekleştirmesi için genel sorumluluğu kabullenmelidir. Bu denetleme hedefinin bir yan desteği olarak dahil edilecektir.

3. Hilenin Özellikleri

Hile, bir şahsın yanlış olduğunu bildiği veya doğruluğuna inanmadığı bir kısım uygunsuzlukların ve gayri kanuni hareketlerin maksatlı kandırma veya yanlış sunma niyetiyle yapılmasını kapsar.

Finansal tablolardaki yanlışlıklar, hile ve usulsüzlükten veya hatadan kaynaklanabilir. Hile ve usulsüzlükleri hatadan ayıran temel unsur, finansal tablolarda yanlışlığa sebep olan fiilin kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığıdır¹.

¹ Hilenin Özellikleri başlıklı kısım "Sermaye Piyasası Kurulu'nun, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22) adlı çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

Yanlışlık kelimesi aşağıda görüldüğü şekilde mali beyanlardaki bir miktarın veya ifşaatın ihmalini de içeren kasıtsızca yapılan yanlış açıklamalar anlamına gelir. Standartlara göre; hata, finansal tablolarda kasıt olmaksızın yapılan, bir tutarın veya bir açıklamanın atlanması gibi yanlışlıkları ifade eder. Bu kapsamda;

1. Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan verileri toplarken ve bunları analiz ederken yapılabilecek bir yanlışlık,

2. Olayların gözden kaçırılmasından veya hatalı yorumlanmasından kaynaklanan yanlış bir muhasebe tahmini ve

3. Muhasebe ilkelerini uygularken, değerlendirme, kayda alma, sınıflandırma, sunma veya açıklama konuları ile ilgili yapılabilecek bir yanlışlık hata olarak değerlendirilir.

Hileyi; yönetim, çalışanlar veya üçüncü şahıslardan sorumlu yönetimdeki bir ya da birkaç kişinin kandırmaya yönelik adaletsiz ve yasadışı bir şekilde menfaat temininde kullanmak amaçlı hareketleri olarak tanımlayabiliriz.

Dolandırıcılık aslında geniş bir yasal kavram olduğu halde; ISA(Uluslararası Denetim Standartları)'nın amaçları uyarınca denetçi mali beyanların somut yanlış beyanlarına sebep olan dolandırıcılıkla ilgilenir. Denetçiler bir dolandırıcılık vakasının vuku

bulup bulunmadığının kanuni açıdan tespitini yapmazlar. İdareyle sorumlu yönetimden bir veya birkaç üyenin karıştığı dolandırıcılığa *Yönetim Dolandırıcılığı* denir. Kurumun sadece işverenlerinin karıştığı dolandırıcılık *İşveren Dolandırıcılığı* diye adlandırılır. Her iki durumda da kurumun içinden veya dışından üçüncü şahıslarla gizli anlaşmalar söz konusu olmuş olabilir.

3.1 Yönetim Dolandırıcılığı

Net geliri şişirmeye eğimli bir yönetim, birtakım hayali satış işlemlerine girişebilir. Bu, daha çok gelirin gayrimenkul gibi veya özel sipariş üzerine pahalı ürünlerin üretildiği sanayilerde savunma sanayi anlaşmaları gibi sere sıkılıktaki büyük işlemlerden gelir elde edildiği endüstrilerin, daha çok riske sahip olduğu bir denetleme sorunudur. Bu tip dolandırıcılık ihtimali denetçilerin idarenin yanlış somut beyanatlar vererek denetleme riski oluşturacağı ortamları tanımlayabilmesi için önceden hazırlıklı olması bakımından en önemli sebeptir ve aşağıdaki denetim işlemleri uygulanır (Willigham ve Carmichael,1988,339).

• Özellikle son dönemde kayda geçmiş büyük ve alışılmadık işlemlerin muhasebe kayıtlarını taramak

• İlgili tarafları teşhis etmek ve maddi işlemlerin ifşa edilmemiş üçüncü şahısları müdahil edip etmediğini hesaba katmak

• Faaliyetin hacmini veya seviyesini ciddi anlamda orantısız olarak değiştiren gelir veya net kar değişimlerini tanımlayabilmek için analitik testler yapmak.

Loebbecke ve Willingham modeli yönetim dolandırıcılığı olasılığının varlığını değerlendirmedeki karar verme işlemini üç parçaya ayırır: şartlar, motivasyon ve tavır. Willingham modeline göre ; yönetim denetimi , dolandırıcılık için şartlar varolduğu zaman ve yöneticilerin dolandırıcılık yapmak için tavır ve eğilimleri olduğu zaman düşünülür.(Willingham,1988) Willingham modelinin önemli bir yönü üç parçanın hepsi aynı anda var olduğu zaman yönetsel dolandırıcılığın oluşmasının ihtimalinin çok yükselmesidir. Model aynı zamanda üçlü sacayağın sadece bir parçasının varlığında dolandırıcılık ihtimalinin zayıflığını belirtir.

Akademisyenlerce sunulan özgün modelde Statement on Auditing Standards (SAS) 53'te önerilen etmenlere dayanarak oluşabilecek bir yönetim dolandırıcılığı riski için bir tahmin modeli de vermekteydi.Bu etmenleri test etmek için bu 31 etmenin içinde yönetim dolandırıcılığı olduğu düşünülen 71 sermaye piyasası ve borsa komisyonunun muhasebe denetleme ve uygulama tekerrür oranını incelediler. Sonuçlar gösterge olarak sadece 51 vakadan birinde (%2) bu üç parça-

nın(şartlar, motivasyon ve tavır) olmadığı yönündeydi.Daha önemlisi 51 vakanın 36 sında 3 parçanın tümü mevcuttu. Sonuçlar Loebbecke ve Willingham modelinin daha fazla incelenmeye değerliği yönünde potansiyel olduğunu göstermekteydi.(Loebbecke, Eining ve Willingham,1989,1-28)

Willingham bu modelin gelişmesine devam etti ve yönetim dolandırıcılığının tespiti hakkında acil durum gerektiren soruları süzerek sunduğu bir liste hazırladı.Willingham'ın çalışmasının en önemli sonucu ses getiren vakaların %86'sında üç faktörden en azından birisinin var olduğunu bulması olmuştur.

3.2 Personel Dolandırıcılığı

Dikkatsizlik nedeniyle yapılmış olduğu sanılan birçok hata personelin kasıtlı olarak yaptığı dolandırıcılığı gizlemek için yapmış olabilir. Çalışanların gerçekleştirdiği dolandırıcılığın oluşabilmesi için bu personelin nakit veya diğer mal varlıklarına giriş hakları olması lazım, yani (çeklerde dâhil) nakit alacaklara giriş hakkının olması gerekir veya çeki imzalama yetkisinin olması veya imzalanmış çekleri tahsil etme yetkisi olması gerekir. Fakat mal varlıklarının yanıltıcı bir şekilde tahsis edilmesi sonucunun yalnız bir kısmını oluşturmaktadır. Eğer yanlış tahsisatın tespit edilmesini önlemek için gizleme yapılacaksa

mevcut fiziksel varlıkların muhasebe kayıtları ile mutabakatının olması gerekir. Muhasebe kayıtları ile mal varlığı hesaplarının mutabakatının yapılmasından önceki zaman diliminde yanıltıcı tahsisata gerçekleşmesinden önce ya da sonra gizleme yapılmış olabilir.

Çift girişli bir muhasebe sistemi içinde mal varlıklarının yanıltıcı tahsis edilmesini gizleme çeşitlerinden biri alacakların doğru bir şekilde gizlenmesidir; fakat buradaki sorun ilgili borçların nereye konulacağıdır. Örnek olarak, eğer nakitte yanıltıcı bir işlem varsa, nakitli alacaklandırmak müddetiyle bankadaki naklin nakit hesabı ile mutabakat haline getirilmesi maksadıyla hileli bir giriş yapılabilir. Bununla birlikte, hileli girişin yarısı kadar bir borcun banka kayıtlarında saklanması gerekir. Borçları gizlemek için olası bir yer alacak hesaplarıdır, çünkü bu borcun dengesi normaldir ve genellikle birçok kişisel müşteri hesabı bulunmaktadır. İşte bu kayıt altında alacak hesaplarının doğrulunun temin edilmesini vurgulayan kontrol ve denetçi prosedürlerinin en temel nedenlerinden biridir.(Arens,Beasley ve Elder,2008,21-152)

Uzun yıllar önce J.S.Seidman'ın yaptığı bir araştırmaya göre; çalışanların gerçekleştirdiği işlemlerdeki hile nedeniyle sanayide yıllık 200 milyon dolar üzerinde bir kayıp oluşmaktadır.

Bu sadece tespit edilen ve resmen açıklanan miktardır. Tespit edilemeyen veya açıklanamayan dolandırıcılıklar ile ilgili ek kayıtların ne kadar olduğu hakkında hiçbir bilgi yoktur.(Seidman, 1939, 415-424) Günümüzde bu miktarın arttığını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Buradaki en önemli nokta dolandırıcılık tutarının ne olduğu değildir. Aslo-lan, insanın başarısızlığı ve güvenilir olmamasıdır. Bu dolandırıcılıkla ilgili en azından denetçilerin yüzünü kızartacak bir kısım ise dolandırıcıların bu hileli işlemleri çok uzun sürelerde yapmaları ve denetçileri takibine rağmen yakalanmamalarıdır. Buradaki en dramatik nokta da dolandırıcılıkların ne dahili kontroller ne de denetçi kontrolleriyle ve teknikleriyle ortaya çıkmaması, tam tersini rastlantılar sonucu aydınlatılmasıdır.

Tabii ki dolandırıcılık sebepleri ruh doktorlarının konusudur, nasıl olduğu ise muhasebecilerin sorunudur. Dolandırıcılığın normal olarak yapan kişiler bunu sürekli yapmazlar. Esas amaçları bir miktar parayı borç alıp manilasyonların tespit edilmeden önce mümkün olduğunca uzun süre bu parayı kullanmaktır. Bunu yapan kişi tabii ki diğer çalışanların kendisini yardım etmesini veya geçici olarak yaptığı hesap hilelerinin bilinmesini istemez. Çünkü niyeti çalışmak değil geçici bir süre parayı kullanmaktır.

Birkaç örnek şöyle verilebilir; o kişi firmaya giderken üzerinde biraz nakit bulunmaktadır. Müşterilerden yaptığı tahsilâtlar olabilir, tahsil edilmeyen alacaklar olabilir, sorunlu alacaklar olabilir, hurda satışından gelen gelirler olabilir. Neticede bu paraları firmasına geri vermeyip kendisi bir süre kullanacaktır.(Seidman,1939,416)

Dolandırıcılıkların tespit edilmesi ve önlenmesi için muhasebe teknikleri, dâhili kontroller ve harici (bağımsız denetçiler) üzerinde odaklanmaktadır. Bütün örnekler göstermiştir ki bir çok olayda dolandırıcılık işlemlerin hatası iç kontrol sistemindedir. (Güredin, 1998,165-218) Bu da dâhili kontrollerin düzgün sistemin çalışmamasından kaynaklanmaktadır. Bağımsız denetçiler iç kontrol sistemlerinin desteklenmesi için prosedürler ve teknikler sunmaktadır; ama yine esas görev kontrol sistemine aittir.

3.3 Bilgisayar Dolandırıcılığı

Bilgisayar programları, devir dosyaları ile ilgili işlemler ve teçhizatın kullanılması suretiyle yapılan dolandırıcılıktır. Bilgisayar sistemi, manipüle edilen işletmeye ciddi zararlar verebilir(Brandt,1997,52). Profesör Allen' in araştırması aşağıda belirtilen genel tespitleri sağlamıştır:

i. Başlangıçta bitiş noktasına kadar olan süreçte hiçbir işlemin dahili kontrolü tek bir kişinin elinde bulunma-

malıdır. Profesör Meigs ve Larsen'e göre yapılan her işlemin şu dört basamağı içermesi gerekir; yetkilendirme, onaylama, kaydetme ve gerçekleştirme. Eğer bu kademelerin her biri birbirinden bağımsız personel veya bölümler tarafından gerçekleştirilirse muhasebe kayıt denetimi geliştirilmiş olacaktır. Örneğin, nakit üzerinde çalışan personelin görevleriyle muhasebe kayıtlarını tutan personelin görevi birbirlerinden ayrılmalıdır.

ii. Bilgisayar manipülasyonun %60' ı yetkisiz işlemler nedeniyle oluşmuştur. Bu tip yetkisiz işlemler terminalere girişler elektronik veri işleme sistemi üzerindeki sesli dahili kontrol sistemi tarafından kontrol edilebilir.

iii. Önceden belirlenmiş olan para limitlerini uygun olarak farklı imzaların gerektiği karşıt bir imza yaklaşımı ile yetkisiz ödemeler önlenabilir (Braiotta ve Biegler,1984,141-152).

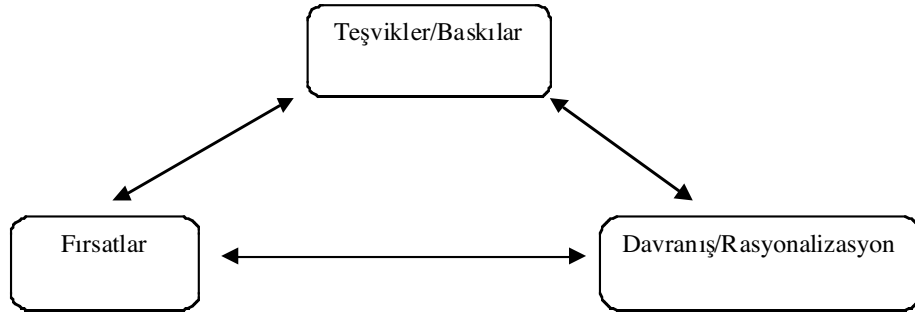
Sadece 1974'de, tahmini 339 adet bilgisayar dolandırıcılığı olmuş olup 200 milyon dolarlık bir kayıpa neden olmuştur: gittikçe artan bilgisayar kullanımını birlikte büyük sorunları da getirmiştir(Romney,1977,36). Bugün kullanılan 5 bilgisayardan 4'ünde finansal kayıtlar tutunmaktadır.

4.Hile Üçgeni

Hile üçgeninden ilk bahseden sosyolog ve kriminolog olan Donald Cressey ortaya atmıştır. Hile(yolsuzluk)

veya sahtekârlık yapılmasını etkileyen başlıca üç faktör bulunmaktadır: Fırsat (elverişli ortam/uygun zaman), güdü ve rasyonelleştirme (tavır yanlışlığı için bir neden yaratılması).

Şekil 4.1 Hile (Yolsuzluk) Üçgeni

Kaynak: Ramos,2003,28

4.1 Fırsat

Koşullar ve/veya içinde bulunulan ortam, yönetim veya çalışanların sahtekârlık (yolsuzluk) yapmasına fırsat oluşturmaktadır. Tipik durumlar için bir süreç tasarlanabilir. Bununla birlikte, bir boşluk, bir fırsat penceresi herhangi bir şeyin (sistem, süreç) yanlış ve hatalı gitmesine veya kontrol ve denetimin yapılamamasına yol açan koşulların oluşmasına neden olabilir. Tasarlanan kontrol ve denetim sistemlerinin yetersizliği, kontrol ve denetimlerin eksikliği veya hiç olmaması sahtekârlık (yolsuzluk) yapılması için elverişli ortamın oluşmasına yol açabilir (Buckhoff,2001,72). Örneğin, aktif varlıkları korumak amacıyla bir sistem geliştirilebilir ve bu sistem görünüşte aktif varlıkları korumaktadır ancak önemli kontrol noktalarında boşlukları bulunmaktadır. Bu kontrol boşluğunun farkında olan herhangi bir kişi istediğini çok da fazla çaba sarf etmeden alabilir. Hiyerarşi kademesinde daha alt unvanlarda çalışanların göz yumması veya yetersiz kontrol sistemlerinin izin vermesi nedeniyle kuralların boşluklarından yararlanan ve yetkili makamlarda bulunan kişiler mevcut kontrol sistemlerini etkisiz hale getirecek veya geçersiz kılacak fırsatları oluşturabilirler.

Finansal Tablolarda Hile (Sahtekârlık) Yapılabilmesine Yol Açan Ortam ve Fırsatları Azaltınız (Ramos,2003,28-36):

- Kuruluşun iç muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutunuz,
- Faaliyetlerinizle ilgili işlemleri ve tedarikçiler, alıcılar, satın alma temsilcile-

ri, satış mümessilleri ve mali birimler arasındaki ilişkilerde ilgi ve etkileşimi bulunan diğer kişiler arasındaki kişisel ilişkileri dikkatli bir şekilde izleyin ve denetleyiniz,

- Mamul mallar, nakit mevcutlar, duran varlık, sermaye teçhizatı, araçlar ve diğer değerli kalemler de dâhil olmak üzere şirketin aktif değerlerinin korunması için fiziki bir güvenlik sistemi kurunuz,
- Yeni işe giren çalışanlarının geçmişleriyle ilgili kontrollerin de yapılması dâhil olmak üzere çalışanlarınızla ilgili doğru ve düzenli bir kayıt sistemi tutunuz,
- Muhasebe ve kayıt prosedürlerinin uygulanmasının sağlanması için gruplar içinde güçlü denetleme ve yöneticilik ilişkilerini teşvik ediniz ve güçlendiriniz,
- İstisnai koşul ve maddeler içermeyen net, açık ve yeknesak niteliklere haiz muhasebe ve kayıt prosedürleri oluşturunuz.

4.2 Günü/Baskı

Yönetim personelinin veya diğer çalışanların yolsuzluk veya sahtekârlık yapımları konusunda saikleri, onları yolsuzluk veya sahtekârlık yapmaya teşvik eden nedenler veya yolsuzluk veya sahtekârlık yapımları için üzerlerinde baskılar olabilir. Bir yandan insanlar yaptıkları eylemler için zihin-

lerinde nedenler ve bahaneler bulunken diğer yandan onları bu şekilde davranmaya iten bir güdünün, bir saikin olması gereklidir. Bu konuda güç çok önemli ve etkili bir motivatördür. Güç, aile üyelerinin veya meslektaşların gözlerinde saygınlık ve itibar kazanmak şeklinde tanımlanabilir (Wilks ve Zimbelman,2004,730-731). Örneğin, bilgisayar dolandırıcılıkların büyük bir çoğunluğu kasti olarak zarar vermekten ziyade hackerin (bilgisayar güvenlik sistemi kırıcısı) gücünü göstermesi amacıyla yapılmaktadır. Diğer bir motivatör ise hırs, ihtiras gibi bir eğilimin veya tutkunun tatmin edilmesidir. Üçüncü motivatör ise fiziksel gerilimlerin ve dışarıdan kişi veya grupların oluşturduğu baskılardır.

Finansal Tablolarda Hile(Sahtekârlık) Yapılması (Gerçekdışı finansal tablolar hazırlanması) Yönündeki Baskıları Azaltınız (Ramos,2003,28-36):

- Yönetim tarafından oluşturulan “şirket üst yönetiminin etik kurallara ve profesyonel ilkelere uygun çalışılması kuralının” yönetim kurulu tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlayacak bir sistem kurunuz,
- Erişilmesi mümkün olmayan finansal hedefler belirlenmesinden kaçınınız,
- Hedeflere erişilmesi için çalışanlar üzerinde aşırı baskı uygulamaktan kaçınınız,

- Değişen piyasa koşullarının gerektirmesi durumunda hedefleri değiştiriniz,
- Ücretlendirme sistemlerinin adil olmasını sağlayınız ve sahtekârlık yapılmasını teşvik edecek ortam ve fırsat oluşturmayınız,
- Şirketin gelecekteki performansına yönelik aşırı dış beklentileri teşvik etmeyiniz, bu tür dış beklentilerin olmasını engelleyiniz,
- Etkin performansı etkileyen operasyonel engelleri kaldırınız.

4.3 Davranış/Rasyonalizasyon

Yönetimin veya çalışanların dürüst olmayan, gayrimeşru bir iş, fiil ya da eylem yapmasına imkân sağlayan bir davranış, tutum, özellik veya etik değerler grubunun mevcut olması durumunda; bu tavırları zihinlerinde rasyonelleştirebilirler.

Bireylerin çoğunluğu herhangi bir vesile ile ara sıra kötü şeyler yapmış olsalar bile kendilerinin iyi insanlar olduklarını düşünürler. Hala iyi insanlar olduklarına kendilerini inandırmak için eylem, fiil veya işlemlerini zihinlerinde rasyonelleştirebilir veya inkâr edebilirler (Peterson ve Zikmund, 2004, 30-31). Örneğin, bu bireyler söz konusu kalemin, eşyanın, madde nin çalınması konusunda haklarının bulunduğunu veya üst düzey yöneticilerin kural ve/veya kaidelere uymalarının kendileri için de kurallara

ve/veya kaidelere uyulmaması konusunda bir hak olduğunu düşünürler. Bazı kişiler, kurum içinde uygun olmayan davranışları, kültürlerinde yaygın bir unsur olması ya da bu tutum ve davranışların kurumun daha önceki çalışanları tarafından benimsenmiş ve kabul edilmiş olması durumunda sürdürürler. Sonuç olarak, bu bireyler kendileri için bir anlam ifade etmeyen kurallara uygun hareket etmeyecekler, bu kurallara riayet etmeyeceklerdir. Bazı kişilerin yaşamlarında mali zorluklar yaşadıkları dönemler olabilir, maliyeti yüksek, masraflı alışkanlıklara yenik düşmüş veya başka bir takım baskılara maruz kalmış olabilirler. Dolayısıyla, parayı sadece ödünç olarak aldıkları ve mali durumları düzeldiği zaman bu parayı iade edecekleri şeklinde bahaneler oluşturmak suretiyle bu eylem veya işlemleri rasyonelleştirebilirler. Diğer bazı kişiler ise şirketten çalmanın kötü ve ahlaksız bir hareket olmadığını düşünmek suretiyle bu işlem veya eylemleriyle olan kişisel bağlantılarını zihinlerinde koparırlar. Bu işlem veya eylem yokmuş, hiç yapılmamış gibi davranabilirler.

Her ne kadar denetçiler sahtekârlığın yapılmasına yol açan güdü veya rasyonelizasyonun ne olduğunu tam olarak bilememelerine karşın yine de denetçilerin sahtekârlığa yol açacak ortam ve fırsatların tespit edilmesini

sağlayacak iç kontrol ve denetim sistemlerini kavrayacak ve anlayacak yeterlilikte olmaları beklenmektedir. Denetçilerin ayrıca hile ve sahtekârlık düzen, tertipleri ve senaryolarını kavrayabilmeleri bunun yanında sahtekârlığın olduğuna dair işaretlerin farkında olabilmeleri, akabinde bu sahtekarlık ve yolsuzlukların nasıl önlenilebileceğinin farkında ve bilincinde olmaları da gerekmektedir. (Wilks ve Zimbelman,2004,730-731).

Finansal Tablolardaki Hile(Sahtekârlık) Rasyonelleştirilmesini Azaltınız (Ramos,2003,28-36):

- Kurumun hemen her bölümünde geçerli olmak üzere, güvenilirlik üstüne inşa edilmiş güçlü değerlerin teşvik edilmesi,
- Muhasebe, kayıt sistemi ve finansal tablolardaki sahtekarlıklarla ilgili olarak yasaklanan davranış ve tutumları açık ve net bir şekilde tanımlayan politika ve kurallara sahip olunuz,
- Yasaklanan davranış ve tutumların tüm çalışanlara aktarılması ve anlatılması için düzenli eğitimler düzenleyiniz,
- Uygun olmayan tutum ve davranışların gizli olarak ihbar edilmesi ve raporlanmasını sağlamak için mekanizma ve sistemler kurunuz,
- Dürüst ve ahlaki davranışın öncelik olduğunu ve hedeflerin hiçbir zaman

ve hiçbir şekilde sahtekârlık veya hile yapılarak erişilemeyeceğini anlatmak için üst düzey yöneticiler bulundurunuz,

- Muhasebe alanında dürüstlüğü verilen örneklerle teşvik ve telkin eden yönetim uygulamalarının olmasını sağlayınız.
- Kural ve kaideleri ihlal etmenin etki ve sonuçlarını ve ihlal edenlerin ne şekilde cezalandırılacağını mümkün olan her ortam ve fırsatta açık ve net bir şekilde iletilmesi ve anlatılması gereklidir.

Sonuç

Denetimsizliğin neden olduğu aksaklıklar her sahada gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yasalarla desteklenen denetim kurallarının da etkisi ile yaşam düzenli devam ederken vazife bilinci de oturmaktadır. İnsanlar şirketleri oluştururken; şirketlerde ekonomiyi ve piyasayı oluşturmaktadır. Bu açıdan baktığımızda hile denetiminin ilgilendiği yapı taşı insanlardır. İnsan davranışları şirkete sirayet ederken şirketlerin bütünleşik yapıları da piyasaya nüfuz eder. Hileyi oluşturan üçlü bir araya geldiğinde kişiler eğilimlerini yolsuzluk yapmaya yönlendirir. Bu durumları oluşturacak etmenler önceden kurum ve devlet tarafından tespit edilmeli ve önlenmelidir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Tamer (2006). **Tüm Yönleriyle Denetim** Cilt 1, 2.bs., Ankara: Yetkin Yayınları

Arens, A. Alvin, Beasley, S. Mark ve Elder, J. Randal (2008). **Auditing and Assurance Services** .12.bs. Pearson

Bologna, Jack (1984). **Corporate Fraud - The Basics of Prevention & Detection**. USA : Butterworth-Heinemann

Braiotta, Louis ve Biegler, C. John (1984), **The Audit Director's Guide**, Florida: Krieger Publishing Company, Malabar

Brandt, Allen (1977) . "The Biggest Computer Frauds: Lessons for CPA's". **Journal of Accountancy** . 143(1977):52

Brown, R. Gene (1962). "Changing Audit Objectives and Techniques". **The Accounting Review**. 37(1962): 696-703

Buckhoff, Thomas (2001). "Employee Fraud: Perpetrators and Their Motivations", **The CPA Journal**. 28(2001):72

Cressey, R. Donald (1973). **Other People's Money**, Montclair, NJ: Patterson Smith.

Güredin, Ersin (1998). **Denetim** 8.bs. İstanbul: Beta Yayınları

Loebbecke, J., Eining, M. ve Willingham, J. (1989) "Auditor's Experience with Material Irregularities: Frequency, Nature,

and Detectability". **Auditing: A Journal of Practice & Theory**. 9 (1989): 1-28

Peterson, K. Bonita ve Zikmund P. E. (2004). "10 Truths You Need to Know About Fraud", **Strategic Finance**" (2004):30-31

Ramos, Michael (2003). "Auditors' Responsibility for Fraud Detection", **Journal of Accountancy** (2003):28-36

Romney, Marshall (1977). "Detection and Deterrence: A Double Barreled Attack on Fraud", **Financial Executive**. 45(1977):36

Seidman, J. Stewart (1939). "Catching up with Employee Frauds", **The Accounting Review**. 14(1939): 415-424

Sermaye Piyasası Kurulu, **Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22)**

Willingham, John ve Carmichael, Douglas. (1988). **Auditing Concepts and Methods**, 5.bs. Graw

Willingham, John (1988). Accounting and Auditing Enforcement Releases, **Review of SEC**. Unpublished Working Paper.

Wilks, Jeffrey ve Zimbelman, F. Mark (2004). "Decomposition of Fraud-Risk Assessments and Auditors' Sensitivity to Fraud Cues", **Contemporary Accounting Research**". 21(2004) : 730-731

HAKEMSİZ YAZILAR

OPINION PAPERS

